

CEMEVLERİNİN HUKUKİ STATÜSÜ: KÜLTÜR MÜ, İNANÇ MI? KAYBEDİLEN YÜZYILLAR ÜZERİNE ANALİTİK BİR DÜŞÜNME DENEMESİ

The Legal Status of Cemevis: Culture or Belief? An Analytical Reflection on Lost Centuries

**Der Rechlische status von Cemevis: Kultur oder glaube? Eine Analystische
betrachtung über verlorene jahrhunderte**

İhsan MEMİŞ *

Dördüncü Halife Hz. Ali'nin vefatı üzerinden 1461 yıl geçmiş, her iki oğlu öldürülmüş ve bunun sonucunda da İslam esaslarına göre o zamanki halifelik bir kabileden diğer bir kabileye geçmiştir. Bu olayların 30 yıl içinde yaşanması bir dinin başlangıç yılları için büyük bir travma ve derin ayrılıklar yaratmıştır. İslam'ın yayıldığı bütün coğrafyalarda durum aynı olsa da içerisinde farklı inanç ve ibadet şekillerini ortaya koymuştur.

N
Ö

Anadolu topraklarında. Hz. Ali yolundan gidenler “*Hak-Muhammed-Allah*” temelinde oluşan inanç sistemleri ile uzun yüzyıllar içerisinde çoğu kez siyasi, bazen de dinî uygulamada sorunlar yaşarken, beşerî ve ailevi yapı olarak yaşantılarında da toplum içindeki söylentilerle bugüne kadar mücadele ederek gelmişlerdir. Cumhuriyetin ilanı ile kırsaldan şehirlere göç eden ve şehir hayatına entegre olmaya başlayan Alevi toplumu kendi inanç ve törelerine uygun ibadet yerinin eşit yurttaşlık temelli cemevleri olduğunu konusunda bilinçlenmiş ve bunun da devlet tarafından karşılanması gerektiğini yazılı ve sözlü olarak ifade etmeye başlamışlardır. “*Hak-Muhammed-Allah*” söylemine bağlı olan Alevi toplulukları, hukuki

* Başbakanlık Emekli Müşaviri, ihsanmemis@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6665-1864.

olarak kurumsallaşma, ortak devlet bütçesinden Sünni kitleler gibi bir pay ve güvence olarak temsil edilmek istemektedirler. Bu inanç sistemine mensup topluluklar, asırlarca Anadolu'da Türk dilini yaşatmasının yanında Kurtuluş Savaşı'na da büyük destekler vermişlerdir.

Bu makalede Alevi inanç sistemine mensup toplumların, bir yandan tarihi süreç içerisinde siyasi ve dini değişim ve dönüşümleri incelenecek, diğer taraftan da çözümlenemeyen cemevilerinin hukuki yapılanmasındaki farklı modeller üzerinde teoride değil, uygulamada çözüm önerileri ve bunların olası yararları ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alevi, Cemevi, Hukuk, Kültür.

ABSTRACT

1461 years have passed since the death of the 4th Caliph Ali, both of his sons were killed and the caliphate in Islam, at that time, was passed from one tribe to another tribe. The fact that these events took place within 30 years created great trauma and deep divisions for the beginning years of religion. Although the situation is the same in all geographical regions where Islam has spread, it has revealed different forms of belief and worship.

Those who follow the path of Hazrat Ali with the motto of “Haqq-Muhammad-Ali” have survived to this day with moral rumors and slanders in their daily and family lives, while being discriminated against mostly politically and sometimes religiously over long centuries. While the Alevi faith community was an uneducated mass before, it started to urbanize with the proclamation of the Republic. As the education levels increased, they expressed in writing and orally that instead of mosques, the place of worship following their beliefs and customs was Djemevis based on equal citizenship and that the state should meet this. Like the Alevis and Sunni masses, they demand a share from a common state budget, to be secured, to be represented, and to legally institutionalize their faith communities. The belief community in question provided great support in the War of Independence as well as keeping the Turkish language alive in Anatolia for centuries.

In this article, the political and religious drifts of the Alevi faith communities within the historical chronology are examined and the solution proposals regarding the different models of the unresolved legal structure of the Djemevi and their possible benefits are put forward in practice, not in theory.

Keywords: Alevi, Djemevi, Law, Culture.

ZUSAMMENFASSUNG

1461 Jahre sind seit dem Tod des vierten Kalifen, Ali, vergangen. Beide seiner Söhne wurden getötet und infolgedessen ging das Kalifat gemäß den islamischen Grundsätzen von einem Stamm auf den anderen über. Das Zusammentreffen dieser Ereignisse innerhalb von 30 Jahren führte zu einem großen Trauma und einer tiefen Spaltung in den Anfangsjahren einer neuen Religion. Obwohl die Situation in allen Regionen, in denen sich der Islam ausbreitete, die gleiche war, traten unterschiedliche Formen des Glaubens und der Anbetung zutage.

In Anatolien waren die Anhänger des Weges von Ali mit ihrem auf der Triade „Gott-Muhammad-Ali“ basierenden Glaubenssystem jahrhundertlang mit Problemen konfrontiert, die zumeist politischer Natur waren, manchmal aber auch die religiöse Praxis betrafen, und haben als menschliche und familiäre Gemeinschaft bis heute mit Gerüchten innerhalb der Gesellschaft zu kämpfen. Mit der Ausrufung der Republik wurde der alevitischen Gemeinschaft, die aus den ländlichen Gebieten in die Städte abwanderte und begann, sich in das städtische Leben zu integrieren, bewusst, dass der ihrem Glauben und ihren Gebräuchen entsprechende Ort der Verehrung die *Cemevis* sind, und sie begannen schriftlich und mündlich zum Ausdruck zu bringen, dass der Staat ihnen im Sinne der Gleichberechtigung aller Staatsbürger *Cemevis* bereitstellen sollte. Die alevitischen Gemeinschaften, die der Lehre von „Gott-Muhammad-Ali“ folgen, fordern eine rechtliche Institutionalisierung und wollen wie die Sunniten mit einem Anteil und einer Garantie aus dem gemeinsamen Staatshaushalt repräsentiert werden. Denn sie haben nicht nur die türkische Sprache in Anatolien jahrhundertlang am Leben erhalten, sondern auch den Unabhängigkeitskrieg maßgeblich unterstützt.

In diesem Artikel werden einerseits die politischen und religiösen Veränderungen und Transformationen der dem alevitischen Glaubenssystem angehörenden Gesellschaften im historischen Prozess analysiert und andererseits anhand verschiedener Modelle hinsichtlich der bislang ungelösten Frage der rechtlichen Ausgestaltung der *Cemevis* praktische Lösungsvorschläge und deren möglicher Nutzen aufgezeigt.

Schlüsselwörter: Aleviten, Cemevi, Recht, Kultur.

Giriş

Hız. Ali bu dünyayı terk edeli 1461 yıl oldu. Şimdi Arap yarımadasından başlayıp daha sonra İran, Irak, Suriye, Afganistan, Pakistan, Kafkasya ve Türkiye’de kendisini sevenler ısrarla İmam Ali’nin yolunda yürüyorlar. Kendisinin tüm bilgelğine rağmen (Karakaya, 2008: 43/ 185-203) önceden ayarlanan tahkim (hakemleşme) heyetince Umeyyegoğulları tarafından elinden halifelğin alınması ve daha sonra öldürülmesi, büyük oğlu İmam Hasan’ın zehirlenerek, küçük oğlu İmam Hüseyin ve aile efradının bilerek ve tuzağa çekilerek Fırat Nehri’nin kenarında bir damla suya hasret kalarak öldürülmüş olunmasından dolayı bu acı ve haksızlığın yankısı farklı coğrafyalara tesir etmiş ve her yıl da buralarda anılmaya devam edilmiştir (Nedvi, 1995: 27-269; Ocak, 2005: 11-13).

Muaviye’nin Şam’da halife olması ile birlikte yaklaşık bir asır boyunca Hz. Muhammed, damadı İmam Ali ve oğulları dâhil Ehlibeyt aleyhinde hutbe okutmaları, o zamanki yaşayan Müslümanlığı kabul etmiş Arap yarımadasında da derin ayrılıklar oluşturmuş ve hatta halkın camileri terk etmesi gibi sonuçlar doğurmuştur¹ (Merdanoğlu, 2014: 43-46). Kendisinin ve daha sonra 12 imam yolunda gidenlerin kimisi Şia, Caferi, Kızılbaş (kızıl börk), (Çetinkaya, 2013: 423-424) kimisi Alevi ve Bektaşî gibi daha nice adlandırmalarla kıtalara ve bölgelere, mekânlara göre isimleri kabul etmişler ve değişen adlandırmalarıyla birçok ayrı özelliklere sahip olmuşlardır. Bu ayrılıklar da hala aktif ve canlıdır. Üzerinden ön dört asır geçmesine rağmen, bu uzun sürede içerisinde yaşanan, var olan devletlerde hükümdar veya krallarının ya da halifelerinin, bunlar üzerinde çoğu kez bölgesel hâkimiyet için büyük İmam Ali yolundan giden insanları kendi taraflarına çekmek için yaptıkları propagandalar/ çabalar ile bunlara karşı gelenlerin imha edilmeleri veya kuyuya atılma gibi olayları da olmuştur. Anadolu’da bunlara karşı gelenler yüzyıllarca şehirlerden köylere ve dağlara sürgün edilip asıl köklerinden koparıp atılmış ve böylece Anadolu’da gayrimüslimler dışındaki Müslüman Oğuz ve Türkmen ahali arasında bir birlik sağlanamamıştır (Hammer, 1992: 403-425).

Alevi inanç topluluklarının kırsal kesimlere çekilmeleri sonucu kendi inanç ve geleneklerini özenle muhafaza etmiş, kurdukları bazı ocaklar, dergâhlar ile inanç

1 Bu konuda Alevi topluluklar ve araştırmacılarca ortaya konan görüş ise Alevi inanç sisteminin temel ibadetinin Hz. Muhammed’in Miraç dönüşü katıldığına inanılan Kırklar Cemi’nden kaldığıdır.

sistemlerinin devamlılığını sağlamış ve kendi aralarında meydana gelen ihtilafları da Sünni devlet sistemi içerisinde var olan, “Kadılık müessesesi” yerine kurdukları “Dedelik müessesesi” ile çözümler üretmeye başlamışlardır. Ancak Kadılık, devlette tanınırken; Dedelik, şahsa münhasır babadan oğula geçen bir silsile ile veya Anadolu’nun bazı yerlerinde ise seçimle bugüne kadar gelmiştir (Merdanoğlu, 2014: 43-46). Alevi inanç topluluklarının yüzyıllarca kapalı bir hayat yaşamaları aynı zamanda da halkın kullandığı Türkçeyi asırlarca yaşatmaları özgün bir kazanım oluşturmuş, bunun yanında Ehlibeyt yolunda severek giden insanların kendi özgün inançları ile birlikte Orta Asya’dan gelen bazı inançların, gelenek, görenek ve törelerinde yüzyıllar geçse de bugüne kadar gelmesine sebep olmuştur (Kalafat, 1990: 11).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun üzerinden 100 yıl geçmesine rağmen sayıları milyonları bulan bu inanç topluluklarının kurarak yaşattıkları cemlevlerinin hukuki bir statü yerine çıkartılan bir kararname ile “*kültür*” ifadesi içerisinde yer alması, tüm Alevi topluluklarca kabul görmediği gibi Anadolu’nun birliği için bir avantaj da olmamıştır. Aksine bu kabul, yüzyıllardır süren dezavantajlı durumun devamı niteliğindedir.

1.1. Alevilerin Nüfusu

Dünyada farklı ülkelerde örneğin Türkiye, Azerbaycan, İran, Irak gibi Hak-Muhammed-Ali’yi sevenler başlığı altında aralarında inanç ve ritüeller bakımından çok farklılıklar olsa (Alevi, Şia, Caferi vd.) insanların sayıları resmi olarak bir çalışma veya veri olmamasına rağmen yaklaşık on ülkenin demografik yapılarının incelenmesinde en iyimser tahminlerle 250 milyon kişidir. Ortalama ise tek tek hesaplandığında 200 milyonu bulmaktadır. Bu rakam aslında çok büyük bir inanç gurubunun varlığını gösterirken her inanç gurubu kendi yaşadıkları ülkelerin örf ve adeti, kadim kültürleri ve etnik yapılarından az veya çok etkilenerek yaşamışlar ve göç ettikleri coğrafyaya da bu tesirleri götürmüşlerdir. İran’da Fars Kültürü, Suriye’de, Irak’ta, Yemen’de Arap kültürü ve Türkiye’de Orta Asya Türk Kültürü ve inançlarına sahip topluluklar da birlikte yaşamışlardır (Kalafat, 1990: 12-14).

Türkiye de Kamuoyu Araştırma ve Danışmanlık Şirketi’nin (KONDA) yaptığı bir araştırmaya yorum yapan Murat Yetkin, toplam nüfusun %5’inin “Alevi” inancına sahip olduğunu yani, 4 milyon (Yetkin, 2019: <https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2019/11/19/2022>) insanın bu inancı yaşadıklarını belirtmiştir. Bir başka

makalede ise alt rakam ile üst rakam arasında aşırılık bulunduğu ifade edilmiştir (Onat, 2018: 74). Ancak hepimizin bildiği tarihi bir travma hala devam etmektedir. Eğitimde, ticarete, devlet kurumlarında ve hatta komşuluk ilişkilerinde Aleviler bunu özgürce ifade edememektedirler. Örneğin Alevi vatandaşlarımız kendilerine sorulduğunda muhatabının samimiyetine güven duyduklarında ancak Alevi olduklarını söylemektedirler. Doğrudan Alevi olduklarını söyleyen kişi sayısı ortalama %25 iken, söylemeyenlerin veya daha sonra söyleyenlerin sayısı ortalama %75'tir.² 81 ilin 58'inde toplam 1586 cemevi bulunmaktadır. Ağrı, Artvin, Bilecik, Bitlis, Bolu, Hakkâri, Kars, Kastamonu, Kırşehir, Mardin, Niğde, Rize, Siirt, Sinop, Trabzon, Van, Karaman, Batman, Şırnak, Bartın, Karabük, Kilis'te ise cemevi bulunmamaktadır. Dolayısıyla KONDA'nın yaptığı bu çalışma çok değerli olmasına rağmen sorulduğunda kendini ifade etmeyenlerin oranı da iki kat fazladır. Bu bağlamda objektif olarak 2022 yılı göz önüne alındığında bu rakam realite olarak toplamda tek tek il yerleşim yerleri de dikkate alındığında “10 milyon kişilik bir nüfus” olabileceği kanaatindeyiz. Alevi inanç sistemine mensup nüfusun daha çok ekonomik şartlar doğrultusunda büyükşehirlere dağıldığı ve kent yerleşim yerlerinde karışık bir şekilde yaşadığı görülmüştür. Bu doğrultuda çeşitli kurumların ya da araştırmacıların sosyoloji, din araştırmaları vb. disiplinler bağlamında objektif ve bilimsel yöntemlerle yapacağı demografik bir çalışmanın bu konulara ışık tutacağı öngörülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfus kayıtlarında gerek Anadolu ve gerekse Rumeli nüfuslarında “Müslüman” ve “Gayrimüslim” başlıkları altında rakamlar yer almaktadır. 1831 yılında yapılan sayımda ise yalnız erkekler sayılmıştır. Din ve inanca göre 1520-1535 yılları arasında toplamda Anadolu nüfusu 11.692.480'dir.³ Yine aynı döneme göre İstanbul Nüfusu 400 bin Halep nüfusu ise 56.881'dir. Buradaki rakamlar içerisinde İslam, Hıristiyan ve Yahudi şeklinde bir tasnif vardır.⁴ Aynı kaynaklara göre 1844 yılına gelindiğinde Osmanlı nüfusu Avrupa, Asya ve Afrika dâhil 35.535.000'dir. Bu nüfus içerisinde Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Arnavutlar, Slavlar, Kürtler, Süryaniler ve Çingenelerin ayrı ayrı gösterilmesinin yanında ilk defa Türkmenler de yer almaktadır. Anadolu'da geçen mücadelede Oğuz, Türkmen şeklinde olaylarda yer alırken Toroslardan Kaz Dağları'na kadar, İç Anadolu'da, Nevşehir'de, Hacıbektaş'ta

2 Bu oranlar, Malatya, Ankara ve Balıkesir'de gerçekleştirdiğim saha çalışmalarında gördüğüm kişiler üzerinden yaptığım yorumlamadır.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1996.

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1996.

bu isim Yörük, Tahtacı ya da Abdal olarak da yöreye göre isim almışlardır. Ancak etnik menşei Orta Asya'dan uzun bir yolculuktan gelip Anadolu'ya dağılan “*Türkmen*” ismi esas ana damardır (Şapolyo, 1964: 15, Çetinkaya, 2013: 514-515).

1.2. Anadolu'da Farklı Dinlerin İbadethane Sayıları

Türkiye'de kayıtlı kilise sayılarından en fazla olan 10 il Tablo 1'de gösterilmiştir. Kilise sayılarımız açık olmayıp bir siyasi parti milletvekilinin TBMM'de soru önergesi üzerine Ulaştırma ve Denizcilik Bakanlığı'nın verdiği cevapla ortaya çıkmıştır.

İl ismi	Sayısı	İl ismi	Sayısı
İstanbul	158	İzmir	18
Nevşehir	92	Hatay	5
Gümüşhane	78	Konya	3
Mardin	69	Bursa	5
Ankara	13		

Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde bugüne kadar gelen tescilli kayıtlarda 1388 kilise olup ibadete açık olan kilise sayısı ise 398'dir. Hristiyan topluluklarında özgürce ibadetlerinde gerek Osmanlı İmparatorluğu'nda ve gerekse Lozan Antlaşması'nın 37-45 maddeleri gereğince de hiçbir kısıtlama olmayıp yeni kilise inşa etmekte de bir kısıtlama yoktur.⁶ Devletin bazı durumlarda bu ibadethaneleri bakım ve tamir etme gibi bir jesti de kısmen olmaktadır. Bu da doğru bir harekettir. Bu ibadet yerleri 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamındadır.

Yine Türkiye'de bulunan Yahudi vatandaşların İspanya'dan göçe zorlanmaları ve Osmanlı Devleti'nin gönüllü olarak kabul etmesi tarihi 1492 yılında olmuştur. Gelenler başta İstanbul, İzmir ve Selanik'e yerleştirilmiştir (Bozkurt, 1993: 539-564). Ayrıca bu gelen Yahudilere her türlü kolaylık da sağlanmıştır. Bugün için tescilli 38 sinagog ve 3 havra vardır. Bunların da kısmen de olsa zaman zaman bakım ve onarımı devletçe yapılmaktadır. Gayrimüslimlerin ibadet yerlerinde dini hizmet veren görevlilerin maaşları Türkiye Cumhuriyeti tarafından değil, kendilerince karşılanmaktadır.

5 Bu sayılara, Uygur Gültekin'in Agos Gazetesi, 09.03.2017 tarihli “Türkiye'nin Kültür Haritasına İhtiyacı var” başlıklı yazısından ulaşılmıştır.

6 Salom Gazetesi., 9 Ocak 2008, <https://www.salom.com.tr/arşiv/haber>.

Tablo 2. İllere göre Cami Sayımızın İlk 10 İl Sıralaması⁷			
İli	Sayısı	İli	Sayısı
İstanbul	3.580	Antalya	2.295
Konya	3.258	Ordu	2.119
Ankara	3.171	Ş. Urfa	2.086
Samsun	2.742	Diyarbakır	2.075
Kastamonu	2.594	Trabzon	2.058

Türkiye'deki cami sayısı faal olarak nüfus dikkate alındığında örnek olarak Tablo 2'de 10 il gösterilmesine karşın, Osmanlı kayıtları dâhil 89.445'tir. Tablodan da anlaşılacağı gibi Anadolu topraklarında var olan büyük şehirlerdeki ibadet yerlerinin çokluğu dikkati çekmektedir. Son yıllarda hızlı kentleşmenin getirdiği ihtiyaçtan da olsa gerek büyük şehirler gerekse de İşhanı/AVM'lerde daha çok "Cuma namazı" günleri kullanılan ve ihtiyaçları da bulunduğu semtin esnafları, iş adamları veya sakinleri tarafından karşılanan "mescitler" de açılmış olup bazı büyük kamu binalarının altında da aynı ihtiyaçları karşılamak için mescitler vardır. Bunların sayısı da tüm büyük şehirler ve kamu binaları da dikkate alındığında ortalama 6 bin civarındadır. Tescilli camilerde devlet kadrosundan maaş alan din görevlisi (imam, müezzin, vaiz, okutman) sayısı 128.469'dur. Toplamda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2022 yılı bütçesi de 35,9 milyar TL'dir. Bu personelin devlete maliyeti ise 2022 yılı itibarıyla 33.8 Milyar TL'dir.⁸

Bugün için nüfusları milyonları bulan Alevi inanç toplulukları için Emevî Halifesi Muaviye'nin (661-680) hutbeleri ile İmam Ali taraftarlarına ve Ehlibeyte camilerde hakaret etmekle başlayan süreçte camiden kopuşlar başlamış, bu hakaret hutbeleri yaklaşık 717 yılına kadar sürmüştür (Varol, 2006: 101-105). Emevîlerin son halifesi Ömer Bin Abdülaziz zamanında imam Ali ve Ehlibeyte hakaret ve aşağılama hutbeleri kaldırılmış ise de İslami kitlelerde çok büyük travmalar ve ayrışmalar olmuş sonucunda da kendilerince toplanacakları bir mekân yeri aramaya itilmiştir. Bu durum Abbasilerde devam etmiş ve İmam Hüseyin'in eşlerinden birisinin Acem (Fars) olması nedeniyle akraba illiyet ile Büyük İmam Hz. Ali'nin ve oğlu Hüseyin'in öldürülmelerinin acı, intikam ve yasının tutulması İran'da farklı zamanlarda farklı şekilde evrilmiştir (Zehra, 1971: 59-60). Türklerin Müslüman olmaları ile birlikte aynı

7 Anadolu Ajansı. Gündem 11.07.2020. <https://www.aa.com.tr/tr/ayasofya-camii/turkiye-farkli-inanclara-saglanan-ibadet-yeri/1907134> yararlanılarak hazırlanmıştır.

8 Resmî Gazete.2.7.1965, Sayı 12038, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022.

inanç, önce Kafkasya ve daha sonrada Anadolu'ya da geçmiştir. Ancak, Anadolu Türkmen Aleviliği tüm basılara karşın daha çok Anadolu'ya has yerli ve zengin bir inanç birliği de yaratmıştır.

Anadolu'da bilinen ilk "cemevi" Malatya'nın Arapgir ilçesinde 1224 yılında Büyük Ocak Cemevi adında açılmış olup bununla birlikte Tunceli Pülümür Hacılar köyündeki cemevi ilk bilinenlerdir (Yaman, 2018: 115-117). Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarında Seyit Ocakları ve daha sonra Dergâhlar şeklinde hayatını sürdürmesine rağmen bunlar farklı amaçlar içinde ve tasavvufi anlamda da hizmet vermiştir. Osmanlı'nın gelişme ve büyüme devirlerinde ise özet olarak Türkmen Aleviler hep göçebe hayat ile yaşama tutunmuşlardır. Bu durum çoğu kez devlete karşı duruşla devam ettiğinde ise bastırılmış ve kaderin cilvesi de burada çok önemli bir rol oynamıştır. Anadolu Alevi Türkmen aşiretleri, Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail arasında sıkışıp kalmış ve her iki hükümdarın istikbal ve Anadolu'da hâkimiyet çabalarında büyük zararlar görmüşlerdir (Yaşar ve Sevim, 1990: 52-53). Propaganda savaşında Şah İsmail tarafında yer alan Anadolu Alevi Türkmen aşiretleri yaklaşık 400 yıl kendilerine gelememişlerdir (Çetinkaya, 2013: 515-516). Kendilerini korumak için dağlara ve kırsala çekilmişlerdir. Yani kentli yaşam, esnaf ve sanatkâr olma veya devlet yönetiminde görev alma gibi durumlar hiç olmamıştır. Bu asırlar boyu devam eden savurganlık, aslında hem kendi öz vatanlarına hem devlete hem de kendilerince kaybedilen yüzyıllara mal olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ise Alevi inanç toplumu, Cumhuriyet rejimini özlemle kucaklamış ve tüm Alevi aşiretleri devletin tüm reformlarını (Harf Devrimi, Şapka Devrimi, Seçme ve Seçilme Hakları gibi) hararetle desteklemişlerdir (Merdanoğlu, 2009: 184-188). Aynı zamanda daha güvenli yaşam içinde kırsaldan kentlere inip eğitim alma imkânlarına da kavuşmuşlar ve bilhassa okuma yazma seferberliğinde ve Köy Enstitüleri'nin açılması ve buralarda mesleki eğitimlerde yer almaya çok çaba göstermişlerdir. Ancak kendi özgün ibadetlerini yapacak cemevleri yapma, kendi erkân ve usullerine göre toplanma konusunda da bir ilerleme olmamıştır. Cemevlerinin kurulması 1960 yıllarından başlayarak devam etmiştir (Yaman, 2018: 119). Alevi inanç topluluklarının yaklaşık 600 yıl kendi ibadet yerlerinde boşluk olup bunun yerine seyit ocakları, dergâhlar ve tekkeler şeklin de idare etse de Sünni ibadet yerlerinden giderek uzaklaşma asırların getirdiği büyük travmalar sonucudur.

Alevi inanç kitleleri gerek kimlik gerekse de ibadet yerleri olarak kurumsal bir yapılanmaya asla gidememişler ve devlet yönetimleri de bunlara asla fırsat vermemiştir.

Bugün il, ilçe ve köylerde kurulan esasta cemevi amacıyla derneklerin kuruluş adlarında “Kültür Derneği”, “Yardımlaşma Derneği” veya “Eğitim Derneği” gibi kelimeler yer almaktadır. Örneğin Cem Vakfı’nın açılımı Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Vakfı’dır. Yani devletin müsaade etmemesi bir yana, açıkça cemevi yazılamamaktadır. Bu da travmanın ne kadar büyük olduğunu ve devletin hala milyonlarca insanın toplanıp kendine göre ibadet yapmalarında bu kuruluşları savunma ve hukuki bir koruma altına henüz alınmadığını göstermektedir.

İlleri	Sayı	İlleri	Sayı
Tokat	172	Amasya	49
Çorum	90	Ankara	40
Sivas	71	Yozgat	36
İstanbul	64	Eskişehir	22
Kahramanmaraş	63	Ardahan	19

Türkiye’de toplam cemevi sayısı 1.586 olup 58 ilde bulunmaktadır. Birçok il ve ilçede milyonlarca Alevi inancına sahip kitleleri bir arada tutan, adı ne olursa olsun cemevi, baba, dede, mürşit, pir ocakları ile geleceğe yine de ümitle yürümek ve devleti de kucaklamak isteyen insanlarımızın bu yapılanması çok önemli bir kazanımdır. Henüz istatistiklere yansımayan 23 ilde adı ne olursa olsun cemevi açılmamıştır. Ağrı, Artvin, Bilecik, Bitlis, Bolu, Hakkâri, Kars, Kastamonu, Kırşehir, Mardin, Niğde, Rize, Siirt, Sinop, Trabzon, Van, Karaman, Batman, Şırnak, Bartın, Karabük, Kilis’te ise cemevi bulunmamaktadır. Ancak bu illerde de cemevlerinin hizmete açılması mutlaka olacaktır. Alevi inanç kitlelerinin önünü açmak ve kendi vergileri ile ortak bütçeden kendilerine müstakil bir pay vererek onların da daha çok devlete hukuki yönden, yani eşitlik ve adalet yönünden bağlanmaları henüz sağlanmamıştır.

Tarihi akış olarak Sünnilik anayasada yazmamasına rağmen resmi din olarak görülse de milyonlarca Alevi inanç sistemine sahip Türkmen ve Anadolu’nun kadim kitleleri dayatma ile camilere yönelmemektedirler. Evrensel olarak hiç kimse devlet zorlaması ile bir başka inanç grubunun ibadet yerlerine gitmemektedir (Yazır, 1999: 41). Kaldı ki İslamiyet’in temelinde de zorlama yoktur. Başta Ethem Ruhi Fıçılalı’nın

9 İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Verileri. Ankara, 20.12.2018. TBMM’de cemevi açılmasını sürdüren Milletvekili Hüseyin Aygün’ün, “Bilgi Edinme Yasası” kapsamında Türkiye’deki cemevleri sayısal profilinden yararlanarak hazırlanmıştır.

“*Alevilik ve Heteredoksi*” makalesi olmak üzere (Fıçlalı, 2018: 65-71), birçok konu hakkında araştırma yapan ve tarihin köklerine inen ilim adamları da aynı görüştedir. Çünkü İmam Ali, 12 İmam yolu ve sevdası hep acılı, haksızlık ve kan ile geçmiş önce Emevîler, daha sonra Abbasiler ve daha sonra da Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti’nin Anadolu üzerindeki hâkimiyet mücadelesi sonucu olan süreç içerisinde Sünni inanç ve uygulamadan bazı benzerlikler olsa da ayrılmışlardır.

1.3. Cemevleri Kültür mü inanç mı?

1.3.1. Kültür Ne Demektir?

Tarihsel süreçte kültür kavramının kullanımında gözlenen farklılıklar kendisini günümüzde kültür kelimesinin üç farklı şekilde kullanımıyla göstermektedir (Williams 1977: 80). Bunlar:

1. Bireyin, toplulukların ya da toplumların düşünsel, dinsel ve estetik gelişimini ifade etmek,

2. Düşünsel ve sanatsal etkinliklere ve bunların ürünlerine (sinema filmi, tiyatro vb.) sahip çıkmak. (Bu özelliği ile kültür sanat ile eşanlamlı kullanılmaktadır.)

3. Bireyler, topluluklar ve toplumlar için bir yaşam tarzı, etkinlikler, inançlar ve gelenekler oluşturmak.

Sözü edilen kullanımlardan ilk ikisinin en yaygın kullanımlar oldukları vurgulanmakta ve bu kullanımlarda kültürün çoğu kez düşünsel çalışmalarla ilişkilendirildiği belirtilmektedir. Kültürün üçüncü kullanımı olan “bireyler, topluluklar ve toplumlar için bir yaşam tarzı, etkinlikler, inançlar ve gelenekler oluşturmak” ifadesi yüzyılın ilk yarısında en çok antropologlar tarafından kullanılmıştır ve günümüze kadar bu alanın özü olarak gelmiştir. Kültürler çoğunlukla bölgeden bölgeye değişir. Bazen de eski kültürler gider yerine bir başka kültür oluşur.

1.3.2. Toplum Bilimi Terimi Olarak “Kültür”

Toplum bilimleri özünde insan ve toplum etkileşimini barındıran ve toplumun farklı açılardan ele alındığı ahlâk, din, çevre, bilim, iktisat, siyaset, tarih hukuk gibi birçok alt alanın araştırma konusunu oluşturan bir bilim dalıdır (Oguz, 2011: 124).

Kültür, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan her türlü değerlerle bunları kullanmada, sonraki kuşaklara iletmeye kullanılan insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümüdür. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarını görmekteyiz. Türkiye’de faal dernek sayısı 101.891’dir. Bunlar içerisinde mesleki dayanışma dernekleri %37,5, din hizmetleri dernekleri (Dini ibadet yerlerini yaptırma, yaşatma ve koruma dernekleri) %17,9, spor ile ilgili dernekler %7,67, kültür ve sanat dernekleri %6’dır¹⁰. Din Hizmetlerine yönelik derneklerin hepsi de cami yaptırma ve yaşatma, Kur’an kursları yaptırma ve yaşatma dernekleri olarak yer alırken çok az sayıda gayrimüslim vatandaşların bu alanda kurdukları dernekler de bu kapsamda yer almaktadır. Cemevleri ise “*Kültür-Eğitim-Yardımlaşma*” kapsamında yer almaktadır.

Türkiye’de derneklerin yasal çatısı 5253 Sayılı Kanun olup derneklerin amacı da “kişilerin, para kazanma amacı dışında olmak üzere, belirli bir ereği/ amacı gerçekleştirmek için en az yedi kişi ile kurdukları yasal örgüttür” tanımıyla belirlenmiştir.¹¹ Türk Dil Kurumuna göre ise; “belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluk, cemiyet” olarak kısaca özetlenmiştir. Hukuksal açıdan ise dernekler kanunlar ile yasaklanmamış, kazanç paylaşma dışında, ortak ve belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere en az yedi gerçek kişi veya tüzel kişinin oluşturduğu topluluklardır. Bu topluluklar, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirme suretiyle bir araya gelmektedir.

Bu bağlamda Türkiye’de nüfusu milyonları bulan “Alevi inanç” toplumuna ait insanların Hz. Ali’den beri “*Hak-Muhammed-Ali*” birlikteliğinde devam eden ve kendilerine ait bir ibadet yeri dahi olmayan ve camiden de ayrılan bu toplulukların binlerce yıllık birlikteliği, örf, adetleri, töreleri ve inançları (Alevi Çalıştayları Nihai Raporu, 2010: 40-42) dernek kelimesine sığıp sığamayacağı sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bir taraftan Sünni topluluğun 100 binlere varan camileri kanun ile kurumsal kimlik kazanırken ve bunları yönetenler de devletçe maaşa bağlanıp devlet protokolünde yer alırken, sayıları milyonlarca olan Alevi inancına mensup toplulukların inanç olarak kurumsal kimlikten uzak bir şekilde ortada bırakılması kitleler psikolojisinin şekillenmesi açısından büyük bir hata olduğu düşüncesindeyiz.

10 Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, <https://www.stigm.gov.tr /Dernekler/İstatistikler>.

11 Resmî Gazete, 23.11.2004, Sayı 25649.

Türkiye Cumhuriyeti'nde en son 09 Kasım 2022 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile gerekçesinde yazılmadan inanç temelli olmak yerine kültür temelli bir kararname yayımlanmıştır. Bu kararname ile "Alevi Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı" ve buna bağlı da 2 başkan yardımcılığı Genel Müdür Yardımcılığı statüsünde ve 5 adette daire başkanlığı ihdas edilmiştir. Ayrıca bu başkanlığa 11 üyeden oluşan ve 3 yıllığına görev yapacak ve Cumhurbaşkanlığına atanacak bir Danışma Kurulu da ihdas edilmiştir. Bu yapılanmada inanç olmadığı gibi Alevi İnanç topluluklarının Türkiye'de sesi olan Federasyon ve konfederasyonlar yoktur. Bu kararname ile Alevi Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı'nın kurulması tedarikçilik, bakım, onarım dışında tarihî ve dinî bakımından bir fonksiyon kazandırılmamıştır. Yani esasta değil şekil ile bir süreç başlatılmış olsa da asıl işlevini üstlenmekten uzak bir kurumlaşmadır.¹² Devlet aklının hala kaybolan yüzyıllara ilave yeni yüzyıllar eklemesidir. Kararname daha sonra TBMM'de bir torba kanunun içerisinde yasalaştırılmış ve 7421 Sayılı kanun içerisinde yer almıştır¹³.

1.4. Devlet ve Toplum Adına Çözumsuzlüğün Devamı

Bundan 97 yıl önce, 1926 yılında, Baha Said, yüzyıllarca kentten uzak tutulan ve âdete kapalı bir toplum gibi yaşamaya mahkûm edilen bu kitlelerin kendi dergâh ve ocaklarından bahsederken ne acıdır ki hala bugünkü Türkiye'de kulaktan duyma çok yanlış ve ahlak dışı bazı yakıştırmaların da devam ettiğinden bahsetmektedir (Said, 2018: 22-24).

Günümüzde toplumsal etkileşim ve farklı inanç gruplarının birbirini tanımaya başlaması ile azalsa da hala hâkim dinî yapının güdümünde tanımlamalar yapan kişilerce benzer ifadeler kullanılmaya devam etmektedir. Buna karşın Baha Said'in de ifade ettiği gerçek şudur ki: *"Kızılbaşlar tamimiyle Türk kaldı. İki kadın almadı, talak yapmadı. Benim malım, benim mülküm demedi. Mukaddes ocağa hürmet etti. Dede, baba dedi. Bacı dedi. Oğuz töresinde şölen ayini nasıl açılırsa o da Ali er meydanını öyle açtı. Hacı Bektaş meydanında bal, ayran, kıymız sundu. Kadın tesettür yapmadı. Kızılbaş kadını tesettür yapmadığı için ona ... isnat edildi. Bu ne yaman iftiradır. Müdafaa için söylemiyorum. Hakikat namna söylüyorum. Meydanı Ali'de dışı, erkek ayırdı yoktur* (Said, 2018: 23). Bu iftiralar yüzyıllarca sürse de cehalet ve ahlaki çöküşün bir tezahürü ve bir inanç grubuna bilerek veya bilmeyerek saldırıdır.

12 Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, M.d 3/ a,b,c.,Md./4

13 Resmî Gazete, Tarih 26.11.2022, Sayı 32025, Md.14,15,16.

661 yılında Şam merkezli Emevî Devleti, tarihsel arka planını kabile mücadelelerin oluşturduğu bu temel üzerine oturtulmuştur. Emevîler'in siyasî muhalif olarak kabul ettikleri Hz. Ali ve taraftarlarına karşı uygulanan politikanın tarihsel arka planı bu şekildedir. Buradaki asıl amaç siyasî otoriteyi ve gücü ele geçirme mücadelesidir. Sonuçta Ümeyyeoğulları Hz. Peygamber'in peygamber olarak gönderilmesiyle ellerinden kaçırdıkları bayrağı tekrar ele geçirmişler, bu ise Hâşimoğulları cephesinde kabul edilmesi zor bir durum olmuştur. Bunun tabii bir neticesi olarak Emevîler, Hz. Ali ve taraftarlarına karşı sürekli psikolojik baskı ve hakaret yönü ağır basan politikaların yanı sıra şiddet ve zulme varan uygulamalara da imza atmışlardır. Aşırı uçlarının etkisiyle de zamanla farklı şekil ve görüntüsüyle de çeşitli rivayetlere konu olmuştur (Parmaksızoğlu, 1971: 64-65). İlk örnekleri Hz. Ali ve Muaviye arasındaki mücadelede ortaya çıkan bu karşı duruşun, Emevîler'in yıkılışına kadar geçen sürede varlığını devam ettirdiği görülmektedir (Varol, 2006: 101-105).

Bu hakaret ve aşağılama aynı şekilde Abbasilere geçmiş ve daha sonra Müslümanlığı kabul eden Türkler Anadolu'ya geldiklerinde daha çok etik değerlerle bağdaşmayan sözlü nakiller ile üzerlerinde asırlarca devam etmiştir. Hz. Ali ve Ehlîbeyt evlatlarının katledilmeleri bir yana Osmanlı döneminde daha çok ağır ahlaki baskılarla toplum ayrıştırılmış ve Sünni kitlelerin yanında Alevi inanç toplulukları her yönüyle de gerek iftira ile ve gerekse de iktisadi olsun kendilerine gelememişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti olarak 21.yüzyılın ikinci çeyreğine girerken geçmişte yaşanan bu tarihi derinlikleri /perspektifleri bilmeden, anlamadan çözümlerin doğru olması mümkün değildir (Merdanoğlu, 2009: 176-178). Bu kararname ile Anadolu da taşların yerine oturup daha ileri seviyeye getirilmeden eşitlik ve adalet olmadan yine aynı noktada kalınarak çok önemli tarihi bir fırsat Türkiye Cumhuriyeti adına kaçırılmaktadır.

1.5. Alevi Toplumu Bir Azınlık Mıdır?

Alevi inanç sistemine mensup toplumlarından olan Araplar bugün Arap yarımadasında, Suriye, Kuveyt, Bahreyn, Yemen ve Irak'ta bulunmalarına rağmen, Türklerin Orta Asya ve Horasan'dan gelip 9. yüzyıldan sonra hızlı bir şekilde Müslümanlığı kabul etmesi ile birlikte Anadolu'da Ehlîbeyt sevgisi hızla yayılmaya başlamıştır. Yayılma Anadolu'yu da aşarak Balkanlarda akıncı beyleri ve Anadolu'dan göçler ile birlikte yayılmaya devam etmiştir. Bu süreçte daha önce yaşanan ihtilaf ve ayrılıklarda maalesef birlikte gelmiş Anadolu Oğuzlar ve Türkmenler arasında da yer edinmiştir (Andiçen, 2009: 29-50).

Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin (1209-1271) 13.yüzyılda Horasan'dan gelip Kırşehir'e Hacı Bektaş'a (Suluca Kara Höyük) yerleşmesi bir tesadüf değildir. Hünkâr Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğu bilinen *Makalat'ın* yazı dili Arapça ancak anlatımı Türkçedir (Yalçın, 2020: 38). Makalat üzerinde bazı görüş ayrılıkları olsa da eserin tümüne baktığımızda okumayı, öğrenmeyi, çalışmayı ve aklı önceliğe alıp tembelliği ve kaderciliği kabul etmemesi o günkü Anadolu insanının için bir reformdur. O zaman diliminde *dört kapı kırk makamı* tek tek izah etmesi ilmin o zamanki seviyesi bakımından bugün dahi çok önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, yine yaklaşık aynı dönemde 1351 yıllarında Süleyman Çelebi'nin Bursa Ulucami'de Farsça vaaz veren İranlı bir hatibin Şia'yı öne alıp Ehlibeyti önemsizleştiren vaazlarına karşın "*Mevlid*" i halkın da anlayacağı Türkçe (Kahraman, 1972: 13-15) yazması o zamanki İran (Fars) inanç propagandasının Bursa'ya kadar geldiğini gösterir. O zamanki İran'da Batınlık'e karşı bir çıkıştır. Kanuni devrinin büyük divan şairi Fuzulî'nin Türkçe divanının yanında meşhur "*Su Kasidesi*" Alevi inanç birlikteliğinin bir sonucudur. Fuzulî ve ailesi Irak'ta yaşayan Oğuz boylarının Bayat aşiretine mensuptur. Su Kasidesi ile Kerbelâ'da Fırat kenarında susuz bırakılan Ehlibeyte mensup kişilerin nasıl ızdırap içinde öldüklerini manzum olarak anlatır. Bu eser, Fuzulî'nin Türkçe yazdığı en büyük şaheserdir (Hacıeminoğlu, 1972: 25-26/ 139-140).

Her ne kadar Karamanoğlu Mehmet Bey'in 13 Mayıs 1277'deki fermanı ile Türkçe'nin başta devlet kurumları olmak üzere tüm alanlarda kullanılması zorunlu tutulsa dahi (Parlatır, 1998:14) daha Anadolu'daki tarihi akışta, Mevlana'nın *Mesnevisi* dâhil, hep Farsça yazılmış ve Osmanlı hanedanları da Farsçayı daha çok kabul etmesiyle belki 300 yıl böyle devam etmiştir (Kaplan, 1983: 17-45). Bu dönemde Anadolu'nun her yerine yayılmış ve yaşamakta olan Alevi inanç toplulukları, Türkmenler, Türkçemizin asil sahipleri, yaşayanları ve yaşatanları olmuşlardır (Turan, 2001: 117-120). Kendi Alevi inancıyla birlikte Orta Asya'dan kendilerine gelen örf, adet ve töreleri de yaşatmışlardır (Kalafat, 1990: 84-86). En az 500 yıl önce yaşayan Yunus Emre, Karacaoğlan, Dadaloğlu, Âşık Daimî, Pîr Sultan Abdal, (Öztelli, 1972: XVII-XVII) Süleyman Çelebi ve günümüzde de Aşık Veysel, Neşet Ertaş, Aşık Mahsuni ve diğerleri dâhil bugünkü halkın konuştuğu Türkçemizi yaşatan asil mimarlardır.

Alevi toplumlar Avrupa ya da Afrika kökenli değil, Orta Asya Türk kökenlilerdir. Nitekim 1940 yıllarında yazılan Tunceli tarihinde de tek tek burada yerleşik 25 aşiretin isimleri ve beyleri sayılmış olup tüm bu isimler Türkçedir. (Yonga, 1994:

94-100). Ayrıca Anadolu'da savaştan, bazı felaketlerden veya ekonomik ihtiyaçtan kaynaklanan göçler de çok olmuş ve göç edenler gittikleri yerlerin inançları ile de değişime uğramışlardır. Yani Sünniler ve Alevi inançlı insanlar arasında bir geçirgenlik de yaşanmıştır. Bu da hayatın normal akışına uygundur. Yakın çevremizde de böyle birçok aile vardır. Bundan kaynaklanan hiçbir sorun yoktur. Kaz Dağları'nın eteklerindeki köylerde ve Sarıkız tepesinde her yıl tekrarlanan şölenlerde kullanılan örf ve adetlerin çoğunda Orta Asya'dan gelen bilhassa Cengizhan döneminde ve sonrasında Moğolların Anadolu ya gelmesi ile birlikte ve binlerce yıl muhafaza edilen şaman geleneklerinin de yerleştiği ve bugünde yaşanan inanç sistemine ait gelenekler bir arada sunulmaktadır (Roux, 1968: 49-63). Bu geleneklerin birçoğu da Anadolu'nun her yerinde görülmektedir. Darende Yeniköy'deki Veyis Dede'den tutun, Ankara'nın Çubuk İlçesi Demirciler Köyü'nde cemdeki örf ve adetlere kadar tarihin akışından gelen Ehlibeyt sevgisi, yapılan ibadetler ile Orta Asya Türk kültürü ile birlikte ortak yaşatılmaktadır.

Osmanlı'nın son iki yüz yılında yani gerileme devrinde bilhassa adını saymaya gerek duymadığımız bazı Batılı veya komşu devletlerin birçok Hristiyan misyoner ve siyasi ajanlar da Osmanlı'nın daha çabuk çökmesi ve Anadolu'da kendi hâkimiyetlerinin yaşayan halk tarafından kabul görmesi için büyük çaba göstermişlerdir. Yakın tarihte Kurtuluş Savaşı'nda da bilhassa İngilizlerin güya halifelikten yana görünüp Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmaya çalışan kadrolara karşı amansız mücadeleleri tüm kayıtlarda tazedir (Özkaya, 2011: 101-140). Yani Alevi toplumlar yaklaşık 1000 yıldır bu kadim toprakların ev sahibi, öz evladı olmuşlar, vergi vermişler, askere gitmişler ve Kurtuluş Savaşı'nda da her cephede vatan müdafaasında Atatürk'ün yanında olmuşlardır (Erdoğan, 2021:197-203). Bazı kökten uzak veya kökten kopan STK'nin girişimi ile AB'nin 2004 yılında Alevi inanç topluluklarını azınlık gören kararı, tamamen siyasi bir fanteziden öteye gidemez. Anadolu'da yaşayan ve milyonlarca Alevi inançlı vatandaşlar için de kabul görmemiştir.

1.5.1. Toplum Bilimi Terimi Olarak Azınlık

Toplum bilimine göre azınlık terimi, bir ülkede o ülkenin yurttaşı olmakla birlikte soyu, dili ve dini, gelenek ve töreleri yönünden ülkenin sayıca baskın ögesi olan halktan az olan topluluktur. Sayıları on milyonu bulan ve aynı kökten gelen Anadolu'da Türkçenin yaşamasının ve korunmasının ana lokomotifleri olan Alevi inanç topluluklarının Avrupalılarca azınlık olarak kabul edilmesi Lozan Antlaşması'na ve realiteye de aykırıdır (Tuğcu, 2018: 125-140). Kaldı ki Anadolu'da yaşayan Sünni ve

Alevi toplulukları bugün için çok başarılı şekilde tüm kentlerde, hizmet sektöründe, esnafıkta, iş dünyasında hep ortak olmuşlar ve hatta evlilikler yaparak aşılmaz denen duvarları da aşmışlardır. Soy, dil, gelenek ve töreleri de çoğunlukla aynıdır.

Bizce sorun, halkın kendisinde değil, devleti yönetenlerin birikim ve bakış açılarının problemlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yetersizlik ve tutuculuk maalesef sanki rakip olacaklar gibi bazı istisnalar hariç çoğunlukla ilahiyatçı insanlarda da görülmektedir. Sünnilik ve Alevilik birbirlerinin zıddı veya muhalıfı değildir (Merdanoğlu, 2014: 286). Cemevlerinin hukuki statüsünün tanınması Türkiye’de asırlık haksızlıkları ortadan kaldıracak ve her iki inanç topluluğu birbirlerini daha çok anlayarak kucaklaşacaktır. Başka ülkelerinde fırsatçılık yaparak ülke içinde mezhep ve etnik kimlik üzerinden fesat ve ayrılıklar çıkarmaları da önlenecektir. Avrupa’da kurulan çok küçük bazı inanç topluluklarının İslam tarihine ve umumi Türk tarihlerine bakmaları, kendilerine de doğduğu topraklara da katkı sağlayacaktır.

Sonuç

Tüm dinlerin temelinde adalet, barış, güven ve huzur vardır. Nitekim Hz. Muhammed 632 yılında Veda Hutbesinde; Arafat’ta, Mina’da ve Akabe’de kendisine inanan insanlara dört farklı yerde hitap etmiş ve özellikle “*insan bakları, adalet, eşitlik ve birlik olma*” üzerinde durmuştur. Bu hitabeti toplamda o zaman için çok büyük bir rakam olarak 120 bin kişi dinlemiştir (Erol, 2012: 591-593). Hünkâr Hacı Bektaşî Veli’nin de Makalat adlı eserinde çok veciz bir cümlesi şöyledir: “*eline, diline ve beline sahip ol*”. Buradaki üç kelimenin altında yatan derin anlam, hukuk ve adalet kavramlarıdır. Büyük devlet adamı ve bilge insan Mustafa Kemal Atatürk ise şöyle diyor: “*Yurtta barış ve cihanda barış*”. Yurtta barışın olması için devletin vatandaşlarına karşı eşit yurttaşlık hukukunu uygulaması ve koruması gerekmektedir.

Bu bağlamda, günümüzde aynı ülke hudutları içinde yaşayan vatandaşların inanç itibarıyla önemli bir bölümüne Sünni olarak mekân, bütçe, yasal koruma ve kollama ile birlikte devlette belli yerlerde temsil ve protokolde imkân tanınması yapılırken, Alevi inanç topluluklarının kendi kaderlerine terk etmeleri fevkalade de yanlış ve eksiktir. Bu bağlamda 09 Kasım 2022 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yayımlanan dört maddelik bir düzenlemede, 3. maddesi ile cemevlerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve 4. madde ile de bakanlıktaki memuriyet konumunda Müstakil Başkanlık düzeyinde

ve Kültür Bakanlığı Merkez Teşkilatı içinde bir yapılanmaya gidilmiştir. Ancak yine kadim en az 700 yıllık Alevi İnanç esasına geçit verilmemiştir. Yani inanç temelli bir devlet aygıtı yerine kültür temelli bir yapılanma ile asıl/esas yine ortada kalmaktadır. Aynı kararname, TBMM’de 26 Kasım 2022 tarihinde 7421 Sayı ile kanunlaşmıştır. Bu kanunda da İl özel idareleri, büyükşehir belediye ve il belediyelerine cemevlerinin yapım, bakım ve onarımlarında destek olunması vardır. Ancak tüm il ve ilçelerde çoğunlukla var olan cemevlerinin bir yıllık sabit masraflarının en azından karşılanması dahi yer almamıştır. Bu lafızdan adalet, huzur ve daha çok da eşit kardeşlik hukuku çıkmaz. Çıkabilmesi için hukuki olarak eşitliği sağlayan iki model üzerinden çalışılması ve hukuki düzenlemenin kitleler psikolojisi de dikkate alınarak yapılması şarttır.

Çalışmamız kapsamında gerçekleştirdiğimiz saha çalışmalarımızda Alevi inanç önderleri ve bireylerle gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde temel görüş Dinayet İşleri Başkanlığı’nın ve öncesinde var olan Sünni İslam merkezli bakış açısına sahip idarecilerin Alevilerin inançlarını tanımadığı ve problemleri çözmeye mesafeli olduğu yönündedir.

Önerilerimiz

Çözüm-1: Alevi inanç toplulukları 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı içerisinde yer almalıdır. Kanununun 4. maddesinde yer alan 5 başkan yardımcılığından bir tanesinin, 5. maddesinde yer alan 16 üyeli Din İşleri Yüksek Kurulu’ndan 3 tanesinin Alevi İnanç bilgisine sahip olan Alevi canlara verilmesidir. Ayrıca Kanununun 7/a maddesinde yazılı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü içerisinde cemevleri ile ilgili hükümlerin konulması, 8. maddede yer alan Taşra Teşkilatı içerisinde de bilhassa Alevi inancının nüfus olarak yoğun olduğu illerde bir Müftü yardımcılığının Alevi din adamlarına verilerek onların da il veya ilçelerde temsil edilmeleri sağlanmalıdır (Resmî Gazete, 633 Sayılı Kanun, 2.7.1965, Sayı 12038, Madde 4,5,7,26).

Böylece merkezde ve gerekse taşrada Alevi İnanç topluluklarının ihtiyaçlarının zamanında karşılanması ve var olan sorunların ertelenmesi yerine, yerinde çözümler üretilmesidir. T.C. Devleti Sünni ve Alevi inanç gruplarının devleti ise devletin yıllık bütçesi, ortaklaşa herkesin verdiği vergiler ile meydana geliyorsa bu imkânlardan ihtiyaçları oranında yararlanmak her insanın/inancın hakkıdır. Helal parasıdır. Böyle bir hukuki yapılanma yüzyıllardan beri gelen kayıpları, küskünlükleri, ayrılıkları ve yanlış anlaşılmalara da ortadan kaldıracak ve iç barışa sonsuz bir katkı yapacaktır.

Anayasamızın 10. maddesi de aynı ruhu bizlere vermektedir. “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizinin kanun önünde eşittir.” ve “Hiçbir kişiyeye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz” ifadeleri yer alırken yine Anayasanın 24. Maddesinde “Herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir”. “Din ve ahlak eğitim ve öğretimini devletin gözetim ve denetimi altında yapılır” şeklindeki ifadeler mutlak eşitlik anlayışının yansımalarıdır.

Çözüm-2: Devletin cemlevlerini doğrudan doğruya ibadethane olarak kabul etmesine ait müstakil yasal bir düzenlemelidir. Böyle bir düzenleme kesinlikle Diyanet İşleri Başkanlığı’na bir rakip değil, daha çok dayanışma ve birlikte yaşama kültürünü de gerçekleştirecektir. Ancak bu yasal düzenlemede var olan cemlevlerinin tescil edilmeleri ve kendilerine yıllık merkezi bir bütçe verilmesi, bütçenin denetimi 81 ildeki bu sistemi kurumsal olarak yönetecek “Alevi İnanç Başkanlığı”nın kurulması gibi bir sistemin sağlam ve güven aralığında kurulmasıdır (Alevi Çalıştayları Nihai Raporu, 2010: 171). Belki bu sistemde öncelikle bir geçiş dönemi olsa da Alevi İnançına sahip ilim adamlarının, hukukçuların ve bürokratların bu sistemde yer almaları sistemin doğru ve saygın bir şekilde işlemesi için şarttır. Burada hâlihazırda en büyük boşluk Alevi İnanç topluluklarını, cemlevlerini yönetecek eğitimli Alevi din adamlarının kendi programlarına göre yetiştirilmesidir (Alevi Çalıştayları Nihai Raporu, 2009: 46). Dini ritüellerin “Hak-Muhammed-Ali” erkân ve usulü ile yapılmasındaki eksikliklerin hızla tamamlanmasıdır. Buna ait bir eğitim müfredatının Alevi inanç sisteminin günlük ihtiyaçlara da cevap verecek günümüz koşullarında daha çok bilgi ile donatılmasıdır (Alevi Çalıştayları Nihai Raporu, 2010: 161-162).

Yapılan saha çalışmalarında tüm cemlevleri ve Alevi İnanç sahiplerinin bu eşit yurttaşlık temelli ve hukuki yapısının tanınması ve tescil edilmesi konusundaki ortak düşünceleri kesinlikle Diyanet İşleri Başkanlığı Kanunu içerisinde değil, (Alevi Çalıştayları, 2009: 32) bağımsız olarak devletin bir kanunla bu kurumsal yapıyı kurmasıdır. Bu kanunla cemlevlerinin yasal tarifi yapıldıktan sonra belli kriterleri taşıyanların Dernekler Kanunu içerisinde çıkarılıp il ve ilçelerde cemlevi statüsüne kazandırılması ile buna dair idari, mali ve ibadet ile ilgili alt yönetmeliklerin çıkarılarak uygulamaya konulması şarttır.

Alevi inanç guruplarınca cem, “*Hak-Muhammed-Ali*” divanıdır. Cem ibadetinin diğer adı da *Halka Namazıdır*. Cemdeki halkada esas olan namaz deyişi ile buyruktaki ifade edilen namazdır. Allah’a yalvarmak ve dua etmektir. Cem törenleri, cem ibadeti cemin içeriğine göre Görgü Cemi, Musahip Cemi, İkrar Verme Cemi, Abdal Musa Cemi, Lokma Cemi, Düşkün Kaldırma Cemi, Dardan İndirme Cemi olarak adlandırılmaktadır (Merdanoğlu, 2014: 35-37). Bu cemlerin tümüne gerek dini yönden gerekse töreler yönüyle bakıldığında tümünde de ahlak, adalet, birlik ve zarafet vardır. Tablo 4’ te önerilerimiz 9 madde halinde vurgulanmış olup, bunlar bir devlet içinde toplumsal barışın ulusal düzeyde kalıcı olması için çok önemli yararlar sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo 4. Cemevlerinin Hukuki Statüsünün İbadethane Olarak Düzenlenmesinin Toplumsal Yararları

SIRA NO	TOPLUM VE DEVLET İÇİN YARARLARI
1.	Sünni ve Alevi inanç toplulukları arasında her alanda daha çok birlik ve dayanışma ruhu artacaktır.
2.	Tarihten gelen yalan, iftira, benzetme ve benzerleri ortadan kalkacaktır.
3.	Allah-Muhammed-Ali Aşkı daha çok kabul görecektir.
4.	Bazı marjinal gurupların ülke içerisindeki menfi tutum ve davranışları ortadan kalkacaktır.
5.	Cemevlerinin hukuki yasal koruma ile sağlanacaktır.
6.	Dış ülkelerin mezhep temelli veya kasti olarak azınlık yaratmak girişimleri boşa çıkacaktır.
7.	Kur’an’ı Kerimin Bakara Suresi 83,177,188 ayetlerinde yer alan kul hakkına, bilhassa devleti yönetenlerin milyonlarca insanımızın kendi tercihlerine saygı gösterilmiş olacaktır. Ayrıca Anayasamızın 10.maddesindeki ruh, Türkiye’yi de kucaklayacaktır.
8.	Alevi inancı ile birlikte ve belki yedi asırdan beri Anadolu’da yaşatılan gelenek, görenek, örf ve adetler ülkemizin zenginliği olarak kayıtlara geçerek devam edecektir. Bilhassa eski Türk töresinden gelen tek eşlilik, kadın-erkek eşitliğinde ve aile dayanışmasında (Bozkurt, 1990: 99-102) çok önemli örnek kazanımlar da sağlayacaktır.
9.	Diyanet İşleri Başkanlığı, Sünni düşünce olarak içine kapanışı bırakarak Alevi inanç topluluğu kurumları ile görüşerek ülkemiz yararına daha çok açılımlar ve yenilikler ortaya koyacak ve toplumlardaki ayrışma değil, birlik olgusu daha çok belleklerde önem kazanacaktır.

Alevi inanç felsefesi ve pratiği, geçen on asırda en az üç defa evrilerek Anadolu'ya gelmiş ve bu toprakların kadim inancı olarak yaşamaktadır. Bu evrilme de mazi yerine hal ve istikbale bakmak, devletin asli görevidir. özümlemeyeni çözmek, “*Hak-Muhammed-Ali*” yolundan yürüyen milyonlarca Alevi vatandaşa hukuki anlamda yol vermektir. Alevi inanç kitlelerinin adları bölgesel olarak farklı olsa da yakın tarihimizde Çanakkale, Ege, İç Anadolu ve Çukurova’da emperyalistlere karşı işgal edilen vatan topraklarının özgürleştirilmesi için tüm imkânlarını seferber etmiş, cepheye gitmiş ve şehit olmuşlardır (Erdoğan, 2021: 204; Merdanoğlu, 2014: 35-37). Türkiye Cumhuriyeti bu kazanımları bugünden yarınlara taşımalı, cemevlerinin hukuki statüsünün tanınmasında bir başka evrilmelere neden olur kanaati gibi yanlış bir saplantıdan çıkılmalı ve inanç özgürlüğünün önu “*kültür*” kelimesinin dar kalıpları içerisine kapatılmamalıdır.

- Alevi Çalıştayları Nihai Raporu (2010). T.C. Devlet Bakanlığı. Ankara: DNA Medya Tanıtım. 161-171. Başak Matbaası
- Alevi Çalıştayı (2009). Alevi Kültür Dernekleri Genel Merkezi, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi. Ankara: Hisar Ofset.
- Anadolu Ajansı, 11.07.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/ayasofya-camii/turkiye-farkli-inanclara-saglanan-ibadet-yeri-sayisinda-batinin-5-kat-onun-de/1907134/2022.,03.01.2023>
- ANDİÇEN, A. (2009). *Türkiye ve Orta Asya*. İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık.
- ATATÜRK, M. K. (1931). *Seçim Beyannamesi*. Ankara , Milliyet Gazetesi, 21.04.1931
- BAŞBAKANLIK, DİE (1996). Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin Nüfusu.(1996) ,(1500-1927) Ankara: DİE yayınları.
- BOZKURT, F. (1990). *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. İstanbul: Yön Yayıncılık.
- BOZKURT, G. (1993). *Osmanlı- Yahudi İlişkilerine Genel Bir Bakış*. Belleten. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2022). Ankara. Resmî Gazete, 09.11.2022,32008.
- ÇETİNKAYA, N. (2013). *Kızılbaş Türkler*. Ankara: Kripto Basın Yayın.
- ERDOĞAN, H. (2021). Hacı Bektaş Veli Dergâhının Birinci Dünya Savaşı ile Milli Mücadele Dönemindeki tutumu ve Mustafa Kemal Paşa ile İlişkileri, *SBE Dergisi HBÜ Özel Sayısı*. 2021. 197-207.
- EROL, B. (2012). *Veda Hutbesi*. İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları.
- FIGLALI, E.R. (2018). Alevilik Bektaşilik, Alevilik ve Heterodoksi, Ankara: Türk Yurdu Yazıları, Epamat Matbaacılık.
- GÜLTEKİN, U. (2017). Agos Gazetesi, İstanbul, <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/17909/turkiyenin-kultur-haritasina-ihityaci-var,15.12.2022>
- HACIEMİNOĞLU, N. (1972). *Fuzûlî*. İstanbul: Toker Yayınları.
- HAMMER. B.J. (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*. Cilt IV. Çev. M. Atabey. İstanbul: Sabah Yayınları.
- İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Verileri. (2018). Ankara:(yayımlayan, Wikipedi Ansiklopedisi, Kategoriler, Türkiye'de ki Cemevleri)
- KALAFAT, Y. (1990). *Doğu Anadolu'da Eski Türklerin İnançlarının İzleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sistem Ofset Matbaacılık.
- KAPLAN, M. (1983). *Kültür ve Dil*. Ankara: Dergâh Yayınları.
- KARAKAYA, İ. (2008). *Hız. Aliden Öğütler, (Malik Bin Eştere Mektubu)*. Ankara: Kitap Neşriyat Dağıtım Yayınları.
- KARACAN, A.N. (1971). *.Lozan*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- KAHRAMAN, A. (1972). *Süleyman Çelebi*. İstanbul: Toker yayınları.
- KONDA, A. (2018). *Türkiye de Toplumsal Cinsiyet Raporu*.
- Lozan Anlaşması 100 yaşında. Antlaşmalar , /www.ismetinonu.org.tr/lozan-antlasmasinin-100-yildonumu-etkinlikleri/2023,inonuvakfi@org.tr
- MERDANOĞLU, H (2014). *100 Soruda Alevilik*. Ankara: Tanyeri Kitap Yayıncılık.

- MERDANOĞLU, H. (2009). *Kemalizmle Bütünleşen Alevilik*. Ankara: Yeniden Anadolu ve Rumeli Mudafai Hukuk Yayınları
- NEDVİ, E.H.E. (1995). *Hız Ali el Murtaza*, Çev. Y. Karaca. İstanbul: Risale Basın Yayın.
- OCAK, A.Y. (2005). *İslami İnançlarında Hız Ali*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, Saryıldız Basımevi.
- OĞUZ, E.S: Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 28,Sayı 2 Dergi Park.
- ONAT, H. (2018). *Alevilik-Bektaşılık, Din Kültürü* Ahlak Bilgisi Dersleri , Ankara: Türk Yurdu Yazıları
- ÖZKAYA, Y. (2011). *İstiklal Harbinde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- ÖZTELLİ, C. (1972). *Evlere Öneri: Halk Türküleri*. İstanbul: Hürriyet Yayınları
- PARLATIR, İ. (1998). Tarih Boyunca Türk Dili. Ankara. TBMM Kültür Sanat Yayınları No 11.
- PARMAKSIZOĞLU, İ (1971). İbn Batuta Seyahatnamesi. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Resmi Gazete (2004). *Dernekler Kanunu*, (5253). Ankara. 23.11.2004.
- Resmi Gazete (1965). Diyanet İşleri Teşkilat Kanunu (633, Ankara) 2.7.1965.S.12038
- Resmi Gazete (2022). 7421 Sayılı Vergi Usul Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması hakkında kanun, Ankara. 26.11.2022,32025.
- ROUX, J-P.(1968). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. A. Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları.
- SAİD, B. (2018). Alevilik Bektaşılık ,*Türkiye de Alevi Zümreleri: Teke Aleviliği-İctimai Alevilik*, Ankara: Türk Yurdu Yazıları,
- Salom Gazetesi. İstanbul, 09.01.2008, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/65297/bir-milletin-istrypanyadan-surgun-hikayesi>, S,32.
- Sivil Toplama İlişkiler Genel Müdürlüğü, <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarina-gore-dagilimi> 29.12.2022
- ŞAPOLYO ,E.B.(1964)Mezhepler Tarihi, İstanbul. Elif Kitapevi.
- TURAN, O. (2001). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- TUĞCU, H. (2018). Alevilik Bektaşılık , *Aleviler Azınlık Değildir*. Ankara: Türk Yurdu Yazıları.
- VAROL, M.B. (2006): Emeviler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, *Dergi Park*, 2004/8. 83 – 107.
- WILLIAMS, R. (2017).Kültür ve Toplum 1780-1950. İstanbul, İletişim Yayınları.
- YALÇIN,A. (2020) Makalat-ı Hacı Bektaş Veli, İstanbul: Derin Yayınları.
- YAMAN, A. (2018). Alevilik Bektaşılık ,*Cemeleri Tartışmaları Ekseninde Günümüz Aleviliğine Bakışlar*, Ankara: Türk Yurdu Yazıları,
- YAŞAR, Y. ve Sevim, A. (1990). *Türkiye Tarihi*. Cilt III, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- YAZIR, E. H. (1999). *Kur' anı Kerim ve Meali*. İstanbul: Sabah Gazetesi.
- YETKİN, M. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Raporu Yorumu*. İstanbul: Duvar Gazetesi. <https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2019/11/19>.
- YONGA, M, Z. (1994). *Dersim Tarihi*. Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma Vakfı. Volkan Matbaacılık.
- ZEHRA, M, E. (1971). *İslam da Mezhepler Tarihi*. Cilt III. Çev. Ş. Abdülkadir. Ayyıldız Matbaası.